

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТРАНСКОРДОННИХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ ЗА КЛАСТЕРНОЮ МОДЕЛЛЮ

Харківський національний економічний
університет,
Міністерство освіти і науки, молоді та
спорту України,
кафедра управління фінансовими послугами,
61001, м. Харків,
просп. Леніна, 9 а,
тел.: 0577021836 (дод. 469),
e-mail: ufp2007@meta.ua

Анотація. Стаття спрямована на формування концептуальних основ формування та розвитку транскордонних фінансових кластерів на прикладі українсько-російського транскордонного простору. Проаналізовано стан зовнішньоторговельних відносин українсько-російських євро регіонів, визначено можливі сценарії побудови фінансового кластера євро регіону “Слобожанина”.

Ключові слова: транскордонний фінансовий кластер, євро регіон, українсько-російський транскордонний простір.

Annotation. The article is devoted to the development of conceptual framework of cross border financial clusters organization and development on the basis of Ukrainian-Russian cross border area. The trade relations between Ukrainian and Russian euroregions were analyzed, the possible scenarios of financial cluster development in euroregion “Slobozhanshchyna” are defined.

Key words: cross border financial cluster, euroregion, Ukrainian-Russian cross border area.

Вступ. Сучасний розвиток світового господарства має суттєві якісні зміни в міжнародних економічних відносинах. Найбільш динамічно розвивається саме їх фінансова складова, що свідчить про випереджаючий розвиток міжнародних фінансових ринків порівняно з реальним сектором світової економіки. Цей процес отримав назву фінансової глобалізації [12], яка багато в чому визначає тенденції сучасного економічного розвитку всіх країн і регіонів світу. Унаслідок масового притоку іноземного капіталу країни можуть мати високі темпи економічного зростання (період 2006–2008 років в Україні), а в той самий час переважно перед країнами, що розвиваються, постають ризики майбутніх фінансових криз через відтік капіталу з національних економік.

За умов розвитку фінансової глобалізації національні фінансові ринки все більш інтенсивно інтегруються в єдиний світовий фінансовий простір. Інтенсифікація залучення зовнішнього капіталу забезпечує економіку необхідними для інвестицій коштами, але водночас підвищує її вразливість до зовнішніх стресів [6].

Комплекс наукових проблем, пов'язаних з управлінням розвитком міжнародних фінансових ринків, є предметом досліджень багатьох як іноземних, так і вітчизняних учених: В.Д.Базилевича [1], О.Соскіна [8], П.Трапезникова [10], Д.Ю.Стиглиця [9], І.О.Школьник [11] та ін. Подальшого обґрунтування потребують методологічні питання визначення потенційних напрямів розвитку фінансових відносин у глобальному середовищі. Переважна більшість досліджень економічних криз стосується пошуку методів ефективного управління розвитком глобальних фінансових ринків.

Для управління розвитком міжнародних фінансових ринків необхідно провести аналіз передумов, етапів розвитку та наслідків конкретних подій, між тим вітчизняні вчені, досліджуючи проблематику та перспективи розвитку зовнішнього фінансування

економіки України, здебільшого концентрують зусилля на висвітленні сегмента прямих іноземних інвестицій та приділяють незначну увагу питанням портфельних інвестицій і боргового фінансування.

У цілому в Україні існує дві позиції щодо державної політики у сфері зарубіжних портфельних інвестицій: вільне пересування фінансів через кордон України й проведення політики протекціонізму та обмеження діяльності іноземного капіталу. Можливість використання транскордонних кластерів сприятиме їх узгодженню [2; 3; 4].

Постановка завдання. Визначити концептуальні основи формування та розвитку транскордонних фінансових кластерів на прикладі українсько-російського транскордонного простору.

Результати. Співробітництво в межах транскордонних об'єднань є важливим фактором міждержавних взаємовідносин, оскільки підписані угоди про вільну торгівлю будуть прискорювати глобалізаційні тенденції.

Найбільш активною формою співпраці можуть бути єврорегіони, особливо в умовах підписання та майбутньої ратифікації Третього додаткового протоколу до Мадридської конвенції [5].

Ефективність заходів з активізації експортно-імпортних операцій значною мірою залежить від рівня розвитку торговельних відносин між областями, які входять в єврорегіони в українсько-російському транскордонному просторі: “Слобожанщина” (Харківська й Білгородська області), “Ярославна” (Сумська й Курська області), “Дніпро” (Чернігівська, Брянська та Гомельська (Білорусь) області), “Донбас” (Донецька, Луганська й Ростовська області).

Для визначення торговельного потенціалу українсько-російських єврорегіонів було застосовано метод таксономічного аналізу і розраховано інтегральні показники рівня розвитку торговельних відносин окремо українських і російських областей за такими показниками: частка області в товарообігу держави, сальдо товарообігу області, частка країн СНД у товарообігу області, а також сальдо товарообігу області з країнами СНД. Ці показники враховують інтенсивність та ефективність торговельних операцій кожного регіону в цілому і з країнами СНД зокрема (табл. 1). Ранг визначався відносно середнього значення інтегральних показників.

Таблиця 1

Систематизовані результати ранжування прикордонних областей України й Росії в єврорегіонах за рівнем розвитку зовнішньоторговельних відносин

Єврорегіон	Область	Ранг області по роках		
		2007 р.	2008 р.	2009 р.
“Слобожанщина”	Харківська	2	3	3
	Білгородська	3	3	2
“Ярославна”	Сумська	3	3	2
	Курська	2	2	3
“Дніпро”	Чернігівська	4	4	4
	Брянська	1	1	1
“Донбас”	Донецька	1	1	1
	Луганська	3	2	3
	Ростовська	4	4	4

Як видно з табл. 1, в єврорегіонів “Слобожанщина” та “Ярославна” найбільш сприятливі умови для паритетної співпраці, між тим їх нелідерські позиції в торговельних відносинах певною мірою пов'язані з недостатнім розвитком платіжних систем та інших фінансових послуг, зокрема, банківських.

Вплив міжнародної фінансової діяльності банків на національну економіку відбувається через здійснення міжнародних розрахунків на основі світових вимог до їх інформаційного, нормативно-правового та організаційно-технічного забезпечення. Це дозволяє створити належне середовище для розвитку зовнішньоторговельних операцій, впливає на рівень ефективності використання експортного потенціалу країни. Банки залучаються в систему міжнародних фінансових відносин і мають змогу надавати кошти на цільове фінансування пріоритетних транскордонних проектів. Також банки можуть бути суб'єктами світових фінансових ринків, проводити фінансові операції на національному рівні, що дає їм можливість вагомому внеску в зміцнення фінансової системи країни, відкриття нових перспективних джерел валютних надходжень, створення передумов для ефективного входження України до світової фінансової системи.

Стратегії банків з підвищення рівня розрахункового обслуговування клієнтів передбачають проведення комплексних заходів, спрямованих на вдосконалення розрахункової діяльності в електронних системах SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), IFDEX (International Factors Data Exchange) та ін., упродовження кредитних карток у міжнародних розрахунках юридичних і фізичних осіб; стандартизацію й уніфікацію розрахунків з обслуговування зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, експортно-імпортних операцій відповідно до сучасних вимог банківських установ країн світового співтовариства.

Включення банків України у світову систему міжнародних розрахунків відбувається шляхом активізації і диверсифікації міжнародних торгових розрахунків. Найбільше розповсюдження в сучасних умовах отримали два основних їхні засоби: це торгові розрахунки на умовах негайного платежу й оплати в розстрочку. Крім того, виділяються ще дві додаткові платіжні умови – комбінований платіж і кредит з опціоном негайного платежу [7]. Проте застосування обмеженого переліку видів міжнародних розрахунків не сприяє посиленню швидкості та безпеці міжнародних розрахунків.

Практика свідчить про нерівномірність питомої ваги окремих форм міжнародних розрахунків у загальному обсязі експортно-імпортних операцій. Тут на банківські перекази припадає понад 90% зазначених операцій [7]. Головна причина такого співвідношення – намагання суб'єктів міжнародних розрахункових відносин зменшити ступінь фінансового ризику, знизити видатки при виконанні зобов'язань за контрактом. Досвід міжнародних розрахунків засвідчує, що частіше застосовуються різновиди кредитних відносин та векселів, а також використання документарних акредитивів і банківських гарантій.

Переваги акредитивної форми розрахунків полягають у чіткості умов, гарантіях, перевірках платників та ін. З метою оптимізації і перспектив розвитку міжнародних фінансових відносин банків для обслуговування міжнародного руху капіталів необхідні відкриття філіалів українських банків за кордоном, а також розвиток кореспондентських відносин.

І.О.Школьник [11] довела, що для розвитку міжнародних фінансових ринків є визначальною роль банків в активізації фінансово-перерозподільних процесів. На сучасному етапі банки є інститутами інтеграції різних сегментів фінансового ринку. З метою посилення їх ролі необхідно: створити гнучке інституціональне середовище, яким може бути кластеризація відносин на ринку фінансових послуг.

У світовій фінансовій архітектурі виділяють два основні типи моделей функціонування фінансових ринків – банкоцентричну та ринково орієнтовану. Модель фінансового ринку в Україні наближена до банкоцентричної, оскільки фактично основним джерелом для розширеного відтворення в реальному секторі економіки, крім власних коштів суб'єктів господарювання, є кредити банків. Отже, саме використання банків як ядра транскордонного кластера є найбільш прийнятним організаційним напрямом роз-

витку фінансових кластерів. На основі сформованих концептуальних засад становлення фінансових кластерних ініціатив транскордонного співробітництва [2; 4] визначено можливі сценарії побудови фінансового кластера єврорегіону “Слобожанщина” (табл. 2).

Таблиця 2

Реалізація логічно-можливого сценарію транскордонного фінансового кластера єврорегіону “Слобожанщина”

Сценарій	Ймовірність реалізації, %
Банківський кластер	8,1
Кластер: банки та вищі навчальні заклади	35,5
Кластер: банки та фінансові установи	19,9
Мегакластер: банки, фінансові установи та вищі навчальні заклади	36,6

Як видно з табл. 2, була визначена найбільша перевага сценарію “Мегакластер: банки, фінансові установи та вищі навчальні заклади” (0,366) і сценарію “Кластер: банки та вищі навчальні заклади” (0,355), що підкреслює важливість участі у формуванні транскордонного фінансового кластера банків та університетів. Таке об’єднання є обґрунтованим, тому що Харківський регіон є науково-навчальним центром та має достатньо розвинену банківську систему для ефективного фінансового забезпечення транскордонної співпраці, зокрема, через установлені кореспондентські відносини.

За результатами проведених досліджень постійних кореспондентських відносин між банками Харківської і Білгородської областей із застосуванням методу ієрархій було виділено три рівні взаємодії, які можна розглядати як можливі кластерні утворення: Білгородський кластер, Харківський кластер та потенційний транскордонний фінансовий кластер єврорегіону “Слобожанщина”.

Ураховуючи динамічний розвиток фінансового сектору, банківський кластер може бути частиною фінансового мегакластера, тобто субкластером, або змінити свою роль з інфраструктурної в реальному секторі економіки до базисної як ядра мегакластера.

Висновки. У цілому на етапі первинної реалізації кластерних ініціатив на території України фінансові послуги виконують обслуговуючу роль у формуванні кластерів реального сектора економіки. При збільшенні кількості та масштабів кластерних формувань на певній території відбувається територіальна концентрація та диверсифікація фінансових послуг. Унаслідок цього, фінансові установи – учасники різних кластерів – можуть сформувати ядро фінансового мегакластера, яке буде виступати каталізатором утворення нових та реорганізації існуючих кластерних формувань, а також регулювати вартість капіталу й об’єми виробництва продукції.

Мегакластер є сукупністю кластерів (субкластерів), які належать до різних секторів економіки та використовують загальну інфраструктуру, науково-дослідну базу, систему взаємодії з фінансовими установами, узгоджену та взаємовигідну стратегію розвитку. Тому сучасні мегакластери, до складу яких входять фінансові кластери, поступово перетворюються на потужні інформаційно-аналітичні й організаційно-управлінські комплекси, що володіють значним кредитним потенціалом.

Фінансовий мегакластер сприятиме розвитку окремої території та економіки держави в цілому шляхом підвищення ефективності транскордонних економічних відносин. Однак процес його формування багато в чому залежить від економічного клімату єврорегіону в цілому та державної регіональної політики зокрема. Тому першочерговим завданням є формування стратегії розвитку єврорегіону на базі підтримки та розвитку кластерних ініціатив, зокрема в транскордонному співробітництві.

Відповідно до Концепції міжрегіонального та прикордонного співробітництва держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав (Рішення Ради глав урядів Співдружності Незалежних Держав від 15 вересня 2004) прикордонне співробітництво – найбільш активна форма міжрегіонального співробітництва. Використання кластерних моделей організації міжнародних, зокрема, транскордонних фінансових мереж є стратегічним напрямом розвитку територій.

1. Базилевич В. Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах [Електронний ресурс] / В. Д. Базилевич // Фінанси України. – 2009. – № 12 (169). – С. 5–12. – Режим доступу : <http://firearticles.com/finance/176-rozvitok-finansovogo-rinku-v-suchasnix-umovax-bazilevich-v-d.html>.
2. Внукова Н. М. Особливості формування транскордонних банківських кластерів / Н. М. Внукова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий збірник / [за ред. І. Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2011. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 20–26.
3. Внукова Н. М. Становлення фінансових кластерних ініціатив українсько-російського транскордонного співробітництва / Н. М. Внукова // Матеріали III Міжнародного симпозиуму [“Стратегія розвитку фінансово-економічних та соціальних відносин: регіональний аспект”] / Харків. ін-т фінансів УДУФМТ. – Х. : ХІФ УДУФМТ, 2010. – С. 170–171.
4. Внукова Н. Н. Концептуальные основы формирования трансграничных финансовых кластеров / Н. Н. Внукова // Экономическое возрождение России. – 2010. – № 1 (23). – С. 100–109.
5. Внукова Н. Н. Инновационные возможности развития еврорегионов в контексте Протокола № 3 к Европейской рамочной конференции о трансграничном сотрудничестве / Н. Н. Внукова // Інновації. Інвестиції. Харківські ініціативи : матеріали III міжнар. економічного форуму. – Х. : ХОДА, 2011. – С. 125–126.
6. Ефременко И. Н. Мировая финансовая архитектура в условиях глобализации: теория и методология : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра эконом. наук : спец. 08.00.14 “Мировая экономика”; 08.00.10 “Финансы, денежное обращение и кредит” [Електронний ресурс] / И. Н. Ефременко. – Ростов н/Д, 2010. – 32 с. – Режим доступу : http://dibase.ru/article/13122010_efremenkoin/12.
7. Камінська Н. В. Розвиток міжнародних фінансових відносин комерційних банків при переході до ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.05.01 [Електронний ресурс] / Н. В. Камінська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/37627.html>.
8. Соскін О. Фінансово-економічні ризики розвитку України в умовах сучасної кризи [Електронний ресурс] / О. Соскін. – Режим доступу : <http://kibit.com.ua/ru/scientific-centre/articles/?view=303>.
9. Стиглиц Д. Ю. Глобализация: тревожные тенденции / Д. Ю. Стиглиц ; пер. с англ. – М. : Мысль, 2003. – 321 с.
10. Трапезников П. Методологические принципы построения интегрированной теории прямых иностранных инвестиций как формы заграничной деловой активности фирмы [Електронний ресурс] / П. Трапезников // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1999. – № 4. – Режим доступу : http://www.evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=333&Itemid=50.
11. Школьник І. О. Стратегія розвитку фінансового ринку України [Електронний ресурс] : дис. д-ра екон. наук : 08.00.08 / І. О. Школьник ; Держ. вищ. навч. заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми, 2008. – Режим доступу : <http://www.dlib.com.ua/strategia-rozvytku-finansovoho-rynku-ukrayiny.html>.
12. Naumenko A. A Report on the Triune Continuum Paradigm and its Foundational Theory of Triune Continuum/PHISE'05, the 1-st International Workshop on Philosophical Foundations of Information Systems Engineering. Proceedings of the CAiSE'05 Workshops / Andrey Naumenko ; [eds.: J. Castro, E. Teniente]. – Porto, 2005. – Vol. 2. – P. 439–450.